

Avgusta 1944 je bila na operativnem območju obreda ustanovljena Komanda vojnega področja Moravče, ki je izvajala zaledno (vojno) službo, primarno na gospodarsko-ekonomskem področju. Naslednji mesec je bilo ustanovljeno še Kamniško-zasavsko vojaško območje. Pozneje je bil odred tarča več nemških akcij, pri čemer se je uspešno umikal. Novo tragedijo je doživel 8. februarja 1945 na Veliki planini, ko je bil razbit njegov 1. bataljon, a je kljub temu nadaljeval svoje delovanje vse do konca druge svetovne vojne.

Konec monografije predstavlja pregled pomožnih služb in drugih organizacij v sklopu Kamniško-zasavskega odreda ter partizanskega letališča pri Rečici v Zgornji Savinjski dolini. Priloženi so še priloge glede številčnega stanja in oborožitve odreda, sezname pripadnikov odreda, aktivistov OF/KPS in pregled pomembnejših vojnih dogodkov.

Monografija predstavlja pomembno dopolnitev nabora zgodovinopisnih del o enotah NOV in POS. Pomen dela v določenem vidiku vseeno omaje slabo obdelana analiza (oziroma identifikacija) okupatorskih enot, ki so delovale na tem območju, skupaj z nadaljevanjem zgodovinsko napačnih trditev o teh. Ena izmed takih napačnih trditev je, da »so Nemci na Štajersko premestili dve diviziji SS, in sicer 31. prostovoljsko divizijo SS in 14. divizijo bojnih grenadirjev ter ju nato združili v 14. prostovoljsko divizijo SS 'Galizien'«.

Klemen Kocjančič

Jelka Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi.« Vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma.

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2019, 423 strani

Jelka Piškurić se je v monografiji, ki je izšla v zbirki Razpoznavanja, osredotočila na družbene procese socialistične modernizacije v Ljubljani in njeni okolici. Še posebej jo je zanimalo, kako so procese doživljali njeni prebivalci, zato se je v raziskavi oprla na ustne vire. Z naslovom *Bili nekoč so lepi časi*, verz si je sposodila pri glasbeni skupini Agropop, je poskušala zajeti osrednjo misel, ki je združevala spomine njenih sogovornic in sogovornikov. Namen monografije pa je bil poleg spominov orisati tudi zgodovinski razvoj

Ljubljane in njene okolice. Avtorica je gradivo za svoje delo črpala tudi iz medijev – *Ljubljanskega dnevnika* in občinskih glasil petih ljubljanskih občin (*Dogovorov, Javne*

tribune, Naše komune, Naše skupnosti in Zbora občanov), statističnih podatkov, uradnih listov, arhivskega gradiva, anket javnega mnenja ter zgodovinskih analiz.

Občinska glasila so izdajale občinske konference SZDL, kar pomeni, da so imela tudi propaganden značaj. Toda avtorica je poskusila iz gradiva izluščiti predvsem življenjske prakse in zgodbe ljudi. V občinskih glasilih so o delu družbenopolitičnih organizacij, o političnih in drugih občinskih novicah pisali stalni in lokalni dopisniki. O novicah, stiskah, potrebah in željah pa so poročali tudi občani, v manjšem obsegu že v šestdesetih letih in v poznejših letih vedno več. Arhivsko gradivo obsega načrte oblasti za napredek lokalnih skupnosti, zapisnike sej občinskih organov in poročila, na osnovi katerih je avtorica orisala razvoj posameznih lokalnih skupnosti ter njihove težave in pričakovanja.

Monografija je nastala kot nadgradnja doktorske disertacije z naslovom *Vsakanje življenje v Socialistični republiki Sloveniji: Ljubljana in njeno ruralno zaledje*. Avtorica je za območje raziskovanja izbrala Ljubljano in njeno podeželsko zaledje v okviru nekdanje občine Ljubljana Vič – Rudnik, da bi lahko opazovala razlike v organizaciji vsakdanjega življenja. Z ljudmi se je pogovarjala med letoma 2012 in 2016. Posnela je 34 intervjujev s sogovorniki različnih generacij (rojenih do leta 1973) in različne izobrazbe, z moškimi in ženskami iz kmečkega, delavskega in meščanskega okolja. V analizo je vključila tudi intervju, ki ga je posnela v Clevelandu leta 2011. Do sogovornikov je pristopila s pomočjo četrtnih skupnosti, društva upokojujencev in poznanstev.

Monografija je poleg tega, da prinaša vsebinske zgodbe in dejstva o zgodovini Ljubljane ter njene okolice, zanimiva po metodološki plati, saj avtorica temo obravnava v primerjalni perspektivi in v mednarodnem kontekstu. Izbor literature je širok in pester ter se nanaša na različne discipline, kar daje knjigi interdisciplinaren značaj. Zelo pomembna je tudi kritična uporaba ustnih virov. Ker sama nisem zgodovinarica, sem se pa kot socialna antropologinja ukvarjala s spomini na socialistično preteklost, se bom v oceni osredotočila predvsem na metodološke vidike avtoričine raziskave.

Jelko Piškurić zanima, kaj vpliva na proces spominjanja, kako in zakaj se spomini oblikujejo, preoblikujejo, posredujejo, uporabljajo in potvarjajo. Ob tem poudari, da se spomini vzpostavljajo v sedanjosti in ob slutnji prihodnosti. Spomini so produkt neprestanega prepletanja odnosov med preteklostjo in prihodnostjo ter med individualnim in kolektivnim. Spominske pripovedi zaznamujejo družinske zgodovinske usode, izobrazba, etnična pripadnost in politično prepričanje. Spomini ne zajamejo zgolj neposredne izkušnje posameznika. Še posebej pomemben nosilec spomina je generacija (generacijsko zaznamovani spomini), zato avtorica razlikuje med spomini povojne, baby boom in jeans generacije. S takšnim razlikovanjem pokaže na razgibanost socialističnega obdobja in nas opozori, da so se razmere, vrednote, odnosi med ljudmi z menjavo generacij postopoma spreminjali. Pri analizi spomina pa bi bilo dobro še jasneje poudariti, da gre spomine povezati tudi s staranjem oziroma z odraščanjem, s spomini na otroštvo in mladost (o čemer nam govori tudi naslov) ter z občutenjem medgeneracijskega prepada. Zgodbe »o dobrih starih časih« so prav tako sestavni del doživljanja modernizacijskih procesov (ne zgolj socialistične modernizacije) in

metanarativa o tehnološkem razvoju, povezane so z moralnimi sporočili za prihodnje generacije in obsegajo tudi pripovedi o odtujevanju, o izgubi pristnosti odnosov med ljudmi. Ta vidik sicer avtorica nakaže, vendar bi ga kazalo pri analizi empiričnega gradiva še jasneje poudariti.

Jelka Piškurić uvodoma razloži, da je njen namen preučiti motivacije in strategije posameznikov za obvladovanje svojega sveta in izboljšanje življenjskih razmer. Njena težnja, da posameznike zajame skozi njihovo delovanje in jih ne prikaže zgolj kot rezultata ideoloških mehanizmov preteklega sistema, širi pogled pri preučevanju socialistične preteklosti. Umestitev gradiva v mednarodne študije postsocializma (kritični pretres analitične obravnave preteklega socialističnega sistema in tranzicije) omogoča kritično prevpraševanje raziskovalnih izhodišč in predpostavk, ki se pogosto kažejo kot preveč samoumevne. Eno takšnih izhodišč, ki je potrebno kritične obravnave, je prav naše (pogosto) razumevanje ljudi v socializmu, stisnjenih v primežu politike in ideologije. Socializem je, kot opozori avtorica, pomembno preučevati tudi v kontekstu mednarodnega prostora, in ne kot izoliran sistem. Na takšen način gre prav tako obravnavati tranzicijo; ne zgolj v sklopu postsocialističnega preoblikovanja po kapitalističnih načelih (ali prevzemanja le teh), temveč v kontekstu širše mednarodne (kapitalistične) preobrazbe. Cilj takšnega raziskovalnega postopka je preseganje binarnih delitev vzhod/zahod, socializem/kapitalizem, ki težijo k enoznačni podobi socializma in iščejo sistemske razlike s kapitalizmom, ne ugotavljajo pa povezav med njima.

Avtorica pokaže, da je razmišljanje njenih sogovornikov o socializmu vrednostno in politično obarvano. Njihov odnos do socializma je povezan z njihovo politično in nazorsko pripadnostjo. V tem kontekstu so pomembne vloge sodobnih javnih diskurzov (medijskih in političnih), družinske zgodovinske izkušnje, politične in nazorske pripadnosti sogovornikov in sogovornic, njihovih življenjskih okoliščin v času snemanja ter njihove generacijske pripadnosti. Avtorica pokaže, da so spomine njenih sogovornic in sogovornikov močno zaznamovali družinska zgodovina druge svetovne vojne oziroma čas po njej, sodobni družbenoekonomski konteksti in sodobna življenjska situacija. Slednja je seveda vedno rezultat najrazličnejših okoliščin: družbenega nezadovoljstva, krize, gospodarske stagnacije, korupcije in politike ter materialne izgube (oziroma grožnje) na področjih dela (zaposlitve), socialne varnosti, stanovanjskega vprašanja in infrastrukture.

Moje raziskovalne izkušnje so podobne: ljudje so v spominih na preteklost poudarjali predvsem tisto, kar so v sodobnosti izgubljali, ali pa tisto, za kar so imeli občutek, da lahko izgubijo. Dejansko spomini povedo veliko o sedanjosti. A hkrati ne gre podcenjevati pomena preteklih modernizacijskih procesov v življenju ljudi, ki so živeli v socializmu. Izbrani segmenti (delo, stanovanjska problematika, infrastruktura, potrošnja) so pri ljudeh, ki se spominjajo socialističnega obdobja, neločljivo povezani z modernizacijskimi procesi jugoslovskega socializma. Ljudje so si v prizadevanjih za dvig standarda, kot ugotavlja avtorica, pomagali z medosebnimi povezavami, mreženjem in neformalno ekonomijo. Takšne prakse in strategije so jim bile v pomoč pri zaposlovanju, iskanju prednosti v čakalni vrsti, pri pridobivanju telefonskega

priključka, nakupu kave ipd. Bile so del življenjske kulture, uporabljali pa so jih vsi sloji prebivalcev. Ljudje so tako, ko so se spominjali socializma, v pogovorih poudarjali solidarnost, medsebojne odnose, vzajemno pomoč in pomen družbenih mrež. Te pri preučevanju preteklosti pogosto obravnavamo kot obrobne. Avtorica pa pokaže, da so imele ključno vlogo, kar je pomembna ugotovitev.

V knjigi vzbuja pozornost tudi poglavje o *fušanju*, o popoldanskih dejavnostih oziroma neformalni ekonomiji. Tema v Sloveniji (za obdobje socialistične preteklosti) še ni bila podrobneje analitično obravnavana. Avtorica opozori, da je *fušanje* sooblikovalo življenjski standard ljudi. V kratkem poglavju (6 strani) *Med legalnim in legitimnim* odpira vpogled v sivo in črno ekonomijo preteklega časa. Vprašanje o neformalni ekonomiji bi bilo v prihodnjih raziskavah preteklega socialističnega življenja treba še bolj poglobljeno obravnavati, prav tako vprašanje vrednotenja teh dejavnosti pri ljudeh in oblasti, predvsem zato, ker so – kot pokaže avtorica – odigrale zelo pomembno vlogo pri dvigu življenjskega standarda posameznikov.

Avtorica s sklicevanjem na analize anket, ki jih je pripravil Center za raziskovanje javnega mnenja, opozarja na socialno varnost in enakost, ki sta bili med ljudmi ves čas izvajanja anket med letoma 1968 in 1990 visoko cenjeni vrednoti (in sta ostali vrednoti tudi v postsocialističnem času). Zelo zanimiv je prikaz odnosa anketiranih do politike (nezanimanje za zapletene sisteme in njihovo nerazumevanje) in splošnega družbenega zadovoljstva v posameznih obdobjih. Javnomenjske raziskave so povzete v posebnem poglavju, ki pa bi ga bilo dobro tesneje povezati z drugimi deli monografije.

Knjiga je razdeljena na več poglavij in tri tematske sklope: prvi zajema zgodovinski oris in sledi zgodovinski kronologiji, drugi predstavlja socializem skozi javnomnenjske ankete (med letoma 1968 in 1990), tretji pa se osredotoči na spomine (in je tematsko dodatno razdelan v zelo kratka podpoglavja), kjer ljudje s svojimi pričevanji spominsko ponazarjajo povedano iz prvega dela knjige. Zaradi takšne razdelitve se nekatere teme podvajajo in celo ponavljajo. Bralci bi želeli, da bi avtorica teme tesneje prepletla ter povezala različno gradivo, teorijo in empirijo.

Avtorica ugotavlja, da so njeni sogovorniki, čeprav v javnosti prevladuje močna bipolarna podoba socializma, s svojimi odgovori ostajali med obema poloma. Nekateri so na primer poudarjali možnosti, ki so jih imeli v socializmu: zagotovljeno službo ali možnost nakupa stanovanj, pri čemer pa je iz njihovih zgodb očitno, da so se morali tudi marsičemu odreči, da so izkusili pomanjkanje in so morali trdo delati. Posnete pripovedi kažejo, da so bili odnosi v vsakdanjem življenju kompleksni in precej drugačni, kot jih prikazujejo enostranski javni diskurzi. Zato bi bilo seveda zanimivo slišati in prebrati še več o vsakdanjem življenjskem utripu, o razpetosti med željami, potrebami in vsakdanjimi praksami. Slednje bi bilo dobro še jasneje izrisati, več pozornosti nameniti odzivom na rastočo inflacijo v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja, na pomanjkanje, družbene razlike in neenakosti (če so jih ljudje tako dojemali), na vizijo prihodnosti ter na prepad med obljubami boljše prihodnosti, vrednostnimi sistemi in vrednotami socialistične ideologije ter dejanskimi vsakdanjimi možnostmi.

Pri analizi zelo široko zasnovane teme, preučevanja socialističnega vsakdanjika med letoma 1945 in 1990, se avtorica osredotoča na segmente, ki jih vidi kot ključne za razumevanje strategij in praks, povezanih z modernizacijo življenja, in jih odkriva pri vseh sogovornikih (ne glede na razlike med njimi). A vendar je vprašanje, če je takšna težnja tudi ne omejuje. Doživljanja ljudi so bila različna in iskanje enega samega vsakdana, četudi še tako kompleksnega, zgodbo poenostavlja, saj ne zaznava razlik med ljudmi, o katerih bi želeli slišati več. Težnjo avtorice po ugotavljanju podobnosti med spomini lahko razumem, saj te kažejo na določeno stopnjo družbene determiniranosti. A ugotavljanje nians bi lahko v nadaljevanju pokazalo tudi na raznolikost izkušenj in jasneje opozorilo še na druge (pretekle) razlike med ljudmi: na razlike glede na spol, razred (družbeni položaj) in etnično pripadnost (slednjo avtorica sicer omeni, a vendar pri analizi empiričnega gradiva ne obravnava podrobneje). Hkrati bi med raziskovalce socialistične preteklosti prineslo več novih pogledov (poleg že poznanega s področja dela, potrošnje, stanovanjskega vprašanja, infrastrukture in potrošnje).

Jelko Piškurić zanima odnos ljudi do socializma, kar je nedvomno pomembno vprašanje, prav tako kot je pomembna njena ugotovitev, da je odnos do socializma povezan s politično in nazorsko pripadnostjo ljudi. A vendar je po mojem mnenju takšna usmeritev avtoričino pozornost kar nekoliko preveč oddaljila od preučevanja preteklega vsakdana. Pozornost njene raziskave je usmerjena predvsem k iskanju značilnosti socializma in manj k opazovanju življenjske dinamike, stisk, negotovosti pa tudi vizij in iskanja ravnotežja med ideali in vsakdanjimi življenjskimi možnostmi. Avtorica sicer v metodološkem premisleku opozori na takšno razpetost pri ljudeh; na razpetost med odnosom do socializma in njihovim vsakdanjim zasebnim življenjem, a vendar se ta vidik pri analizi empiričnega gradiva precej izgubi.

Monografija – ne glede na zapisane pripombe – opozarja na številne nove vsebinske vidike, ki bodo v prihodnje nedvomno še predmet podrobnejših raziskav. Knjiga Jelke Piškurić je tako v metodološkem in vsebinskem pogledu nadvse zanimiva analiza in dobrodošel prispevek h kritični zgodovinski obravnavi socialistične preteklosti.

Nina Vodopivec